

Zitierhinweis

Hlaváček, Ivana: review of: Werner Paravicini, Adlig leben im 14. Jahrhundert. Weshalb sie fuhren. Die Preußenreisen des europäischen Adels. Teil 3, Göttingen: V&R unipress, 2020, in: Český časopis historický, 2021, 1, p. 162-165, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/0be27f641b7948d0a22e19c912effaca>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Werner PARAVICINI

Adlig leben im 14. Jahrhundert. Weshalb sie fubren:

Die Preußenreisen des europäischen Adels. Teil 3

(= Vestigia Prussica. Forschungen zur ost- und westpreußischen Landesgeschichte, Bd. 2)
Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlage 2020, 807 s., ISBN 978-3-8471-1128-3.

Se jménem jednoho z předních evropských medievistů Wenera Paraviciniho (* 1942), se na stránkách tohoto časopisu setkáváme až „podezřele“ často. Jinými slovy řečeno: jde o jednoho nejen z nejpłodnějších autorů našeho oboru, ale také o jednoho z nejnápaditějších, nadto s neotřelým svižným jazykem, což snadno pozná i ne-Němec. Jen řada jeho základních prací k burgundským, francouzským a vůbec západoevropským dějinám měří na délku hodně přes půl metru, nepočítaje v to jím redigované sborníky různého charakteru, které se už do značné míry zařadily k stabilním příručkovým dílům.

Tentokrát jsme se dočkali knihy, jejíž podtitulek je hlavním titulem předchozích dvou svazků, které slibovaly závěrečný třetí svazek tohoto mimořádného počínu.¹ Ten nyní máme před sebou, ale nemylme se. Není to závěrečný svazek. Respektive je, ale pouze první polovina projektu, neboť se v úvodu s překvapením dozvídáme, že na nás čekají (bohdá) ještě tři další. Je proto třeba říci úvodem něco o vyznění či spíš vyznávání celého projektu, doslova barokních rozměrů včetně toho, že jde o práci *unius auctoris*.

Jak Paravicini sám praví, obsahem zde referovaného svazku je „pokusit se vysvětlit, proč se evropská šlechta vydávala na cesty do Prus“, aby pak čtvrtý svazek přinesl rejstřík ke svazkům 3 a 4, resp. doložil, „*weshalb es nicht mehr geschah*“. V rukopise už dříve hotový pátý svazek má být svazkem dokumentů. Protože ale musí být uveden na současný stav poznání, není s ním bezprostředně možno počítat. Poslední šestý svazek má pak obsahovat opravy, mapy, plány, vyobrazení, soupis archivních dochování, generální seznam literatury a rejstřík k předpokládaným oběma závěrečným svazkům. I když autor vyjadřuje pochybnosti o tom, že se mu to podaří naplnit, buďme optimisty a doufejme. Ale třeba už zde říci, že to, co máme k dispozici, je víc než monumentální a samo o sobě nabízí širokou paletu významných informací pro obecnou historii pozdního evropského středověku.

Je tedy třeba představit to, co Paravicini podává v tomto svazku. Svým způsobem nás opět překvapuje, neboť mu nejde o popis resp. rozbor politické či vojenské nebo sociální reality doby, ale o reflexi tohoto fenoménu cest v tehdy současné nebo alespoň skoro současné literatuře různorodého charakteru a žánrů, a to sice výběrově, nicméně v podstatě v celoevropském záběru. Tu je potřebí technická poznámka. Zpravidla se začíná orientací v obsahu (i když leckdo se pídí po souhrnu podávaném na obálce či deskách knihy a zůstává u toho). Důkladné pročtení se doporučuje. A nebyl by to Paravicini, aby do textu nevložil i řadu svébytných exkurzů, na které se porůznu odvolává. Nečiní tak ale, bohužel, odkazy na stránky, ale na poměrně složitou strukturu římských a arabských čísel, doplňovanou nadto písmeny abecedy, takže se čtenář doslova vysiluje stálým hledáním, které mohlo být výrazně snazší, kdyby byly uvedeny příslušné stránky. Neboť ani živá záhlaví příliš nepomohou. Jestli

1 Werner PARAVICINI, *Die Preussenreisen des europäischen Adels* I, II, Sigmaringen 1989, 1994.

jsem to dobře pochopil, tak na kapitoly 1–8 tohoto svazku budou v následujícím navazovat kapitoly IX a X.

Hned stručný úvod knihy provokuje svým názvem „Weshalb man nicht reiste, oder Ehre und Gott“ a dodává, že pro vysvětlení fenoménu šlechtických pruských jízd 14. století neexistuje jeden jediný důvod, protože se tu prolínají (přidávají, resp. odpadají) různorodé osobní zájmy. Ovšem ten nejspíš se nabízející, totiž hrabivého charakteru, který je jinak vojenským výpravám vlastní, je tu minimalizován a i obchodní interest je výrazně limitován. 14. století je klasickou dobou vzepětí těchto jízd, jejichž smysl se v následném století ztrácí. Nepochybně tu hraje svou roli i (či zejména?) zničující porážka řádu německých rytířů v bitvě u Grunwaldu v roce 1410. Ta vedle postupně se měnícího rytířského ideálu definitivně zbavila tyto cesty jakéhokoliv étosu.

Aby přišel věci na kloub, podnikl Paravicini úmornou, ale současně očištnou cestu doslova pralesem pramenů. Ale nikoliv listiny a jiný diplomatický materiál jsou mu východiskem, i když i ty jsou jinak využívány v imponující míře, nýbrž je to materiál literární povahy bez ohledu na různost žánrů, jehož prostřednictvím se autor chce dobrat základních východisek. Přestože si uvědomuje různorodost materiálu, která nabádá k tomu, aby každá kategorie byla sledována sama o sobě, dává přednost tomu, že díla sleduje v jejich jednotě a člení podle geografických hledisek. Ale ještě než tak učiní, dělá velkou paralelu mezi církevními a světskými strukturami, pochopitelně v rámci vyšších vrstev tehdejší společnosti. Tu jsou podstatné paralely mezi církevními řády a „světským řádem“, čímž je pochopitelně míněno rytířství. Ale jde i dále: světcům církve staví jako protiklad „světské svaté“, jimiž se stávají nepočetní svěští hrdinové. Legendám (*Heiligenvitae*) staví do protikladu tzv. *Ehrenreden* a kněžím heroldy. To všechno pochopitelně v nadsázce.

Lustraci literatury z hlediska názorů jejich autorů na *Preussenreisen* věnuje autor více než dvě stě stran. Jednotlivé regiony tvoří postupně literatura francouzská, anglická, nizozemská, německá a italská společně se španělskou. Pochopitelně jde o výběr, ale výběr nepochybně toho klíčového. Vždyť jen Froissartovi je věnováno 16 stran, Osvaldovi z Wolkensteinu stran deset, Wyclifovi a jeho lolardským rytířům více než deset. A co čtenář uvítá: řada autorů je prezentována často dlouhými citacemi jejich děl, v některých případech vítaně v paralelních překladech.

Více než sto stran je věnováno heroldům, k rehabilitaci jejichž významu v rytířské a vůbec středověké šlechtické společnosti (a ovšem i v tehdejší politice) Paravicini spolu zejména s Torstenem Hiltmannem a Michele Pastoureauem významně přispívá. Jde tu o tzv. *Ehrenreden*, a co je snad ještě důležitější, jsou to erbovníky všeho druhu (stačí tu vzpomenout, že Paravicini už před desetiletími věnoval velkou pozornost nejstaršímu erbovníku Evropy z počátku 13. století).²

Následně autor přechází k dalším pramenovědným exkurzům, ať jde o erbovní procesy v Anglii či posléze o více či méně rekonstruovatelné biografie některých „hrdinů“

2 Werner PARAVICINI, *Das Wappen der Albizzi*, Innsbrucker historische Studien, Wien – Bozen 1978, s. 49–84, TÝŽ, *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter*, in: Otto Gerhard Oexle (ed.), *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, Göttingen, 1998, s. 327–389.

na základě předchozími analýzami připraveného materiálu. Přednostně jde o osoby z anglického prostředí. A nezapomíná se ani na různé šlechtické společnosti, na Západě poměrně hojně, a rytířské řády.

Dalších více než sto stran je věnováno pohledům na ony *Preussenreisen* zevnitř, tj. z hlediska bezprostředních účastníků a z hlediska jejich akceptance řádem německých rytířů samotným. Tu jde zejména o všeliké dary, jantarem počínaje a vycvičenými sokoly konče. Tu ovšem platí, že vycvičenými sokoly byly obdarovávány špičky tehdejší společnosti celoevropsky, církevní hierarchii nevýmaje (!). Dále jsou tematizovány výplaty žoldu, cesty na vlastní účet, typologie jednotlivých druhů cest a druhů osobních motivů. A v tomto kontextu nalézáme poprvé Jana Lucemburského a jeho tři cesty na severovýchod (s. 51 Inn.), jejichž v současné literatuře chválený duchovní význam Paravicini spolu s naší historickou literaturou správně chápe jako cesty výsostně politické.

Kapitola sedmá sleduje odstup, s jakým se na fenomén těchto cest dívala stavovská veřejnost a to zejména také na vlastní řád a jeho postavení. Významné poznámky (s. 619nn.) jsou věnovány našim Lucemburkům. Janovi, to již po druhé, návazně pak Karlu IV. a Václavu IV. Charakterizuje jejich poměr k řádu jako měnivý; od blízkosti přes kolísavou blízkost až po jistou distanc za Karla, až posléze k otevřenému odcizení ba nepřátelství za Václava IV. O něm je známo, jak s bohatou (i když její představitelé pochopitelně všelijak naříkali) řádovou českou balií na počátku 15. století udělal „krátký proces“, byť se někteří řádoví představitelé honosili tituly jeho radů. Ale šlo nepochybně opravdu jen o plané tituly, i když by si zmínky o nich zasloužily zevrubnější rozbor.

Před několikastránkovým seznamem zkratk (který uvádí i naprosto bagatelní zkratky, ale marně hledám ani ne tak dešifraci termínu Dok., jako jeho umístění) a impozantním, 137 stran (!) plnicím seznamem literatury (jen autorských bibliografických jednotek lze napočítat 49), v níž se uvádí i česká literatura, zejména několik studií Martina Nejedlého, přichází seznam 36 „tabulek“ (č. 108–143). K němu je třeba se vrátit, protože jde o něco, s čím se čtenář v odborné historické literatuře setkává v takové míře snad poprvé. Už z číslování je vidět, že tabulky přecházejí z předcházejících dvou svazků. Přinášejí důležité a různorodé podklady i biografického rázu, které se od rozsahu necelé stránky rozrůstají až např. do více než dvacetistránkového soupisu jezdců do Prus (tabulka č. 129, s. 376–398) doslova s přívalem citací literatury i pramenů, takže vzniká až dojem, že jde porůznu o otištění autorových kartotéčních či jiných přípravných materiálů. Ovšem při autorově koncepci díla, které má být (a v podstatě ve své plánované podobě bude) naprosto komplexním kompendiem daného tématu, jde tu o oprávněnou volbu, protože v nich přicházející informace mají definitivní podobu a vždy zřetelnou vypovídací schopnost.

Materiálové bohatství ale může v plnosti zpřístupnit až komplexní rejstřík, případně v on-line formě patřičný vyhledávač. Nicméně se nemohu zbavit dojmu, že tyto tabulky nepatří, aspoň na první pohled ne, takto rozptýleně do textu, s nímž často bezprostředně nesouvisí, ale smysluplnější by bylo zařadit je do samostatného závěrečného oddílu příloh.

I když jde „jen“ o jeden svazek z plánovaných šesti, přesto se Paravicini pokouší aspoň rámcově a tedy stručně, sumarizovat odlišnost resp. blízkost důvodů, které vedly

příslušníky nižší a vyšší šlechty k tomu, vydávat se často na dlouhou a dalekou (a ovšem i nebezpečnou) pouť s nejistým koncem.

Poté, co jsem dopsal tento referát, se mi dostala do ruky zatím jediná recenze, totiž Tomáše Jurka v jeho časopisu *Roczniki historyczne* 86, 2020, s. 300–304, s jejímž závěrem, že máme před sebou zcela nepochybně dílo výjimečné, řadící se ke klasickým opusům oboru, tedy ke knihám, které jsou nejen díly historiografickými, ale v dobrém slova smyslu i literárními, se mohu jen ztotožnit.

Ivan Hlaváček

William D. GODSEY – Veronika HYDEN-HANSCHO (Hg.)

Das Haus Arenberg und die Habsburgermonarchie. Eine transterritoriale Adelsfamilie zwischen Fürstendienst und Eigenständigkeit (16. – 20. Jahrhundert)

Regensburg, Verlag Schnell & Steiner 2019, 496 s., ISBN: 978-3-7954-3299-7.

K dějinám šlechty existují v zásadě čtyři základní přístupy: prvním je komplexní pohled na danou sociální vrstvu v určitém časovém či geografickém horizontu (např. česká aristokracie 1500 až 1700), druhý zkoumá určitý výsek činnosti šlechty (např. službu ve vojsku, v diplomacii, manufakturní podnikání atd.), třetí se věnuje vybranému šlechtickému rodu a čtvrtý nabízí biografii některého z významných šlechticů.¹ Při postupu od prvního ke čtvrtému způsobu zpracování historické látky vychází historik od obecného a směřuje ke konkrétnímu a deduktivní metodu nahrazuje metodou indukce, kdy se snaží na osudu zvoleného šlechtického rodu či urozeného jedince demonstrovat obecnější rysy společnosti, v níž se pohyboval.

Také česká historiografie objevila zhruba před deseti lety kouzlo třetího ze jmenovaných přístupů a stále častěji se setkáváme s dějinami velkých šlechtických rodů, jejichž poznání se odvíjí od více či méně zachovaných rodinných archivů. Tato změna je zřetelná v odborné knižní produkci, přičemž některá nakladatelství dokonce založila celé ediční řady, jimž vévodí ta v nakladatelství Lidové noviny,² nabízející souborné pohledy na rody středověké (Lichtenburkové), raně novověké (Eggenberkové) či ty, které zažívaly největší slávu ve druhé polovině 18. a v 19. století (Chotkové). O tom, že má podobný přístup k dějinám šlechty smysl také z marketingového hlediska, se přesvědčil i Národní památkový ústav, jenž se před několika lety rozhodl věnovat vždy jeden rok určitému šlechtickému rodu (naposledy rok 2020 Valdštejnům).³

1 Podrobnější přehled s dalšími metodologickými proudy podal naposledy Rostislav SMÍŠEK, *Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí*, *Opera historica* 19, 2018, s. 217–243.

2 Kromě této ediční řady chci zmínit ještě zajímavé lokální edice, věnující se šlechtě určitého regionu. Za všechny např. Šlechtické rody Mělnicka. Tento přístup umožnil soustředit se i na nižší šlechtu. Srov. Jan KILIÁN, *Kropáčové z Krymlova*, Mělník 2007; Jiří ČEPELÁK, *Vlinští z Vliněvsí*, Mělník 2007; Ladislav a Miroslava JOUZOVI, *Veithové*, Mělník 2008.

3 Knižním výstupem projektu NPÚ „Valdštejnové – lvi ve službách císařů“ se stala publikace Petry NAČERADSKÉ, *Po stopách Valdštejnů*, Praha 2020.